

Uutta kirjallisuutta

Hyppy hyppyhämähäkkien maailmaan

Sami Karjalainen. Suomen hyppyhämähäkit. Katso silmiin ja ihastu! Docendo.

Kirjan tekijä, Sami Karjalainen, on tietokirjailija ja valokuvaaja. Hänet on palkittu tiedonjulkistamisen valtionpalkinnolla 2003 kirjastaan *Suomen sudenkorennot*. Hän on saanut lukuisia muitakin palkintoja ja tunnustuksia sekä valokuvistaan että tietokirjoistaan. Sami Karjalainen on julkaissut kirjat myös Suomen heinäsiirkoista ja hepokateista, neidonkorennoista, leppäkeruista sekä rantojen hyönteisistä.

Suomen hyppyhämähäkit on ensimmäinen Suomessa julkaistu tietokirja yhdestä hämähäkkiryhmästä, muista hämähäkkieläimistä on ilmestynyt Annika Uddströmin ja Veikko Rinteen mainio kirja *Suomen lukit ja valeskorpionit* (Tibiale, 2016). Tässä käsiteltävä teos on perinpohjainen, suuren työpanoksen sekä valokuvien että tekstin osalta

vaatinut ja hyvin onnistunut määräysopas. Se sopii myös kuvateoksena katseltavaksi, ja tekijä toivoo sen siten vähentävän araknofobiaa. Lisäksi se on aloittelevalle hämähäkkien harrastajalle erinomainen opas hyppyhämähäkkien ja yleisemminkin hämähäkkien maailmaan. Asiantuntijoille (araknologeille) se kokoaa tiedot Suomen hyppyhämähäkeistä, niiden nykylevinneisyydestä ja elinpaikoista sekä esittää genitaalikuvat lajitason määrittämisen varmistamiseen. Kirjassa on "Preface" ja kunkin lajin kohdalla lyhyt "Summary" englanniksi. Tekijän mukaan kirjan ensisijaisena tarkoituksena on mahdollistaa lajitasoinen määrittäminen suurimmalle osalle Suomen aikuisista hyppyhämähäkeistä ulkonäköön perustuen. Siinä kirja onnistuu.

Suomen hyppyhämähäkit alkaa yleisellä osalla, jossa käsitellään mm. hyppyhämähäkkien rakennetta, silmiä ja näkökykyä, saalistusta ja hyppäämistä, vihollisia, kosintaa ja parittelua, kehitysvaiheita ja talvehtimistä sekä elinympäristöjä ja levittäytymistä. Tässä osassa on myös kappale "Kysymyksiä ja vastauksia", jossa on monenlaisia hauskoja yksityiskohtia, esimerkiksi että, mikä on maailman suurin hyppyhämähäkki (*Hyllus giganteus*), että Suomen suurin (*Marpissa radiata*). Tämä noin 70 sivun osuus on kuvitettu erinomaisilla, paljolti luonnossa otetuilla kuvilla.

Kirjan toinen osa esittelee Suomen (42) ja lähialueiden (10) lajit. Näistä kahden meikäläisen lajin esiintyminen on tekijän selvityksissä osoittautunut epävarmaksi. Lähialueiden lajit (Ruotsista ja Virosta) esitellään lyhyesti taulukossa, ja useimmat niistä lisäksi myös kuvin. Suomen lajeista annetaan tunteimerkit molemmille sukupuolille, yleisyys, elinympäristö, yleislevinneisyys, levinneisyyskartta luonnonhistoriallisten maakuntien mukaan ja lyhyt "summary", jossa selitetään elinpaikat ja levinneisyys. Kaiken kaikkiaan teksti on varsin lyhyt ja tiivistetty, mutta riittävä. Kustakin lajista esitetään myös molempien sukupuolten ja usein myös nuorten yksilöiden kuvat. Yleiskuvan lisäksi esitetään vaikuttavat kasvokuvat

(”katso silmiin ja ihastu!”). Nämä ”määrityskuvat” on otettu lajien vertailua helpottaen kaikki samasta kuvauskulmasta, ja ne on painettu lajin koosta riippumatta aina samassa kuvasuhteessa (10:1). Useimmista lajeista on myös hyviä luonnossa otettuja lisäkuvia. Tieteellisen nimen lisäksi annetaan suomen- ja ruotsinkieliset nimet. Suomalainen nimistö on uusi, ei vielä täysin vakiintunut. Siinä kaikkien hyppyhämähäkkien nimen loppu on ”hypykki”. Esimerkkinä Suomen yleisin laji *Evarcha falcata* on kangasirppihypykki. Osalle varttunutta araknologiväkeä, kuten allekirjoittaneelle, tämä harrastajien suosima nimistö on vielä aikailla vieras. Lajiesittelyt kattavat noin 115 sivua.

Kirjan kolmas osa sisältää lajien genitaalikuvat tarkan lajitasoisen määrittelyn pohjaksi – ainahan ei ole mahdollista päästä lajitarkkuuteen ulkonäön perusteella. Koiraan pedipalppi on kuvattu yleensä neljästä suunnasta ja naaraan epigyni vähintään kahdesti: ilman käsittelyä ”luonnollisena” ja kalilipeällä rakenteet selvennettyinä. Genitaalikuvat ovat suhteessa 50:1. Niiden jälkeen on kuvatauluja otsikoituna ”hyppyhämähäkit päältä”, jossa on koiraiden ja naaraiden lisäksi usein nuoria yksilöitä, ja ”hyppyhämähäkit edestä”. Nämä kuvat ovat suhteessa 10:1 kuten lajiesittelyssä edellä. Kuvataulut auttavat läheisten lajien vertailussa. Kolmas osa kattaa noin 60 sivua. Kirjan lopussa on kirjallisuusluettelo, jossa on vain tärkeimmät lähteet sekä lajihakemisto.

Kirjasta on vaikea löytää huomautettavaa. Koska kaikki lajit esitetään kuvissa samassa suhteessa, pienikokoisten lajien värikuviot ovat joskus hieman hankalia hahmottaa, esimerkiksi joissakin ”hyppyhämähäkit päältä” -kuvissa. Samaten genitaalikuvissa pienikokoisten lajien pedipalppien ja epigynien yksityiskohdat ovat toisinaan vaikeasti havaittavia. Mutta kokonaisuutena kirjan kuvat ovat poikkeuksellisen tasokkaita, ja tekijä on katsonut hämähäkkejään silmiin ja ihastunut: mieltymys ”kasvokuvaan” ja silmiin luonnehtii koko kirjaa.

Sami Karjalaisen *Suomen hyppyhämähäkit*

on asiantuntijoillekin mainio lähdekirja, jossa tiedot hyppyhämähäkkilajistostamme on saatettu ajantasalle. Kirja on innostava perusteos harrastajille ja hieno katselukirja kenelle tahansa. Teksti on asiantuntevaa, mukavaa ja helppolukuista. Kirjan kuvitus ja sen valtava kuvamäärä on kauttaaltaan laadukasta. Kirja hintakin on varsin kohtuullinen.

Voit katsoa kirjan sisällöstä näytteitä: <http://samikarjalainen.fi/hypykki/index.html>.

Seppo Koponen

Tuttua ja uutta tietoa lintujen käyttäytymisestä

Jennifer Ackerman. *Lintujen ihmeellinen maailma: Miten linnut viestivät, pesivät, leikkivät ja ajattelevat.* Atena.

Amerikkalainen tietokirjailija Jennifer Ackerman on julkaissut teoksia ihmisen terveydestä, mutta myös linnuista. Hänen läpimurtoteoksensa lintutieteen alalla oli Viisaat linnut (The Bird Brain) vuonna 2016. Kirjassa Lintujen ihmeellinen maailma (The Bird Way) Ackerman sivuaa samoja aiheita, mutta laajentaen. Jotkut lukijat ovat vinoilleet, että tähän kirjaan hän on koonnut ne aiheet, jotka jäivät yli edellisestä, suuren suosion saavuttaneesta teoksesta. Ei haittaa, sillä kerrottavaa riittää. Kirjan aihepiiriä olisi vielä 1970- ja 1980-luvulla kuvattu etologiseksi, mutta nykyään tätä tutkimusala kutsutaan käyttäytymisekologiaksi.

Ensimmäinen osa (Puhe) käsittelee lintujen kommunikaatiota. Osansa saavat lintujen matkintakyky ja lintujen kyky välittää tietoa varoitusäänillä. Varoitusäänit voivat kertoa lajitovereille mikä peto uhkaa ja myös, kuinka kaukana se on. Tieto voi siirtyä myös lajien välillä. Valkosilmämesikolta on kirjattu 96 erilaista varoitusääntä. Korjattua tulee myös se väärinkäsitys, että vain koiraat laulavat. Niin on ehkä useimmiten Euraasiassa ja Pohjois-Amerikassa, jossa valtaosa lajeista on muuttolintuja ja koiraat saapuvat ennen naaraita. Eteläisellä pallonpuoliskolla sen sijaan on varsin yleistä, että myös naaraat laulavat eikä se ole erityisen harvinaista pohjoisella pallonpuoliskollakaan. Duettoja, joissa naaras vastaa koiraan ääneen niin tarkalla ajoituksella, että laulua on pidetty vain koiraan tuottamana, löydetään jatkuvasti lisää. Laulu voi olla myös niin kovaäänistä, että se toimii pelotteena. Kellomesikkokolonia pitää niin kovaa ääntä, että se karkottaa muut lajit, jopa ihmisen, alueelta. Olen itse nähnyt, että Australiassa asuntojen myynti-ilmoituksissa voi olla maininta, että kellomesikkoja ei pesi lähellä. Kiehtovia esimerkkejä riittää. Kommunikaatio höyhenpuvun väreillä on toki tuttua, mutta eräiden lintujen kyky ”meikata” eli tahria höyhenpukuaan värillisellä mullalla (hietakurki) tai kaulasta tihkuvalla nesteellä (japaniniibis) on uutta kokeneemmallekin lukijalle.

Ravinnon hankintaa käsittelevässä luvus-

sa (Työ) saamme lukea muun muassa aistien merkityksestä ruoan löytämisessä. Erityisesti aiemmin vähän tutkitun hajuaistin merkitys kondorien ja ulappalintujen ravinnonhaussa on kiinnostavaa luettavaa. Hunajaoppaan kyky tehdä yhteistyötä ihmisten kanssa on luontofilmiä klassikkoainesta: afrikkalaiseen Yao-kansaan kuuluva hunajankerääjä kutsuu lintua erityisellä äänellä. Hunajaopas saapuu paikalle ja opastaa ihmisen mehiläispesälle vuorottaisen ääntely jatkuessa. Kun pesä on löytynyt, hunajankerääjä rauhoittaa mehiläiset savulla ja ottaa hunajan. Hunajaopas saa pesään jääneet kennot ravinnokeeseen. Australiassa aboriginaalien perimätietona kulkenut haukkojen tapa levittää metsäpaloa palavia oksia pudottelemalla ja sitten ajaa saalista esille, saa vahvistusta, kun myös tutkijat ovat havainneet lintujen käyttävän tätä tekniikkaa. Etelä-Amerikan vaeltajamuurahaisia seuraavat linnut hyötyvät muurahaisarmeijan esille ajamista hyönteisistä ja muista eläimistä. Kirjailijan sivuille vyöryttämästä ravinnon hankinnan kirjasta osa on tuttuja, osa aivan uusia tutkimustuloksia.

Eläinten leikki on kiehtova tutkimusaihe, koska usein on vaikea todentaa, onko kyseessä leikki vai ei. Luvussa Leikki kirjailija kuvailee tätä aihetta käytyään vierailmassa alan tutkijoiden laboratorioissa tai koalueella. Eläinten leikin kolme tyyppiä ovat liikunnallinen leikki, leikki esineillä ja sosiaalinen leikki. Linnuista ehkä leikkisin laji, korppi, kykenee kaikkiin kolmeen leikkiin. Mutta kömpelönolaiset pingviinitkin voivat lasketella ilmeisen huvikseen jäällä tai aalloilla, vaikka eivät ole matkalla mihinkään, ja kolibrit voivat jäädä surffailemaan puutarhan vesisuihkun kannattelemana, kun ovat ensin siemaisseet siitä vettä. Lukuisat lajit nakkelevat kiviä ja oksia leikeissään. Kea-papukajojen ilkkuriset leikit ovat luontodokumenttien klassikkoaihe, mutta nyt niistä kerrotaan tutkijan silmin.

Loppuosa kirjasta (luvut Rakkaus ja Vanhemmuus) on omistettu lintujen lisääntymiskäyttäytymiselle ja poikasten hoidolle. Osansa

saavat monet tutut lintujen kosiomenot, mutta vähemmän tunnettuja ovat vaikkapa palmukadujen rummutus, Etelä-Amerikan paritanssijoiden alfa- ja beta-koiraan yhteisesiintyminen tai vinkukolibrin hurjat soidinsyöksyt. Tässä luvussa on myös ansiokas evoluutiobiologinen osa, jossa sukupuolivalintaa ja luonnonvalintaa yleisesti käsitellään lintuesimerkein.

Poikasten hoitoa käsittelevässä luvussa tulevat tutuiksi niin käkien ja lehmäturpiaalien pesäloisinta, isoanien sosiaalinen lastenhoito ja monien lajien harjoittama sisarusten tappaminen. Poikasia voidaan hoitaa joko erittäin intensiivisesti tai ne lähtevät heti kuoriuduttuaan omille teilleen ilman kumpakaan emoa kuten kokokanoilla.

Yleistajuisia kirjoja lintujen biologiasta ja käyttäytymisestä ilmestyy aika tiuhaan tahtiin, mutta myös uusia tutkimustuloksia tulee koko ajan, joten kirjoille on tarvetta. Tämän kirjan ansiona ovat paitsi uusimpien tulosten esittely, myös se, että kirjailija kuvaa niitä usein alan tutkijaa haastatellen ja viettäen tutkijan kanssa aikaa laboratorioissa tai maastossa. Näin tutkijan työn tausta, aiheenvalinta ja itse tutkimustyön vaatima kärsivällisyys käy ilmi. Anglosaksiseen tapaan myös tutkijoiden persoonallisuus pääsee esiin. Esimerkkejä on paljon eteläiseltä pallonpuoliskolta, varsinkin Australiasta, mikä on tervetullutta meille pohjoisen pallonpuoliskon asukkaille, jotka olemme ehkä muodostaneet liian suppean kuvan lintujen koko kirjosta. Kirjassa on erinomainen lähdeluettelo, mutta hakemistoa ei valitettavasti ole.

Kirjan käännös on pääosin sujuvaa (minulla oli käytössä myös alkuperäisteksti) ja kääntäjää on kiittäminen siitä, että hän on jaksanut selvittää eksoottistenkin lintulajien suomenkieliset nimet. Ornitologisen ja osin biologisenkin tietämyksen puute tulee kuitenkin esille lukuisissa kohdissa, mikä häiritsee lintuihin perehtynyttä lukijaa. Erityisesti linturyhmien nimeämisen osalta jää paljon toivomisen varaa. Kun englanninkielessä linnun nimenä on "wren", on Amerikan mantereella kyseessä aina peukaloislaji, ja

vain Australiassa maluri. Jos linnun nimenä on "vulture", linnut ovat Amerikassa kondoreja ja Euraasiassa korppikotkia. Englanninkielen "köyhyydestä" johtuu, ettei näille tosilleen vain hyvin kaukaista sukua oleville linnuille ole omaa ryhmänimeä. "Warbler" ei ole Pohjois-Amerikassa kutoja, vaan kerttuli ja "robin" on Euroopassa punarinta, mutta Pohjois-Amerikassa punarintarastas. Näissä on horjuvuutta läpi koko käännöksen: malureita Keski-Virginiassa, kondoreja Pakistanissa jne. Ilmaisua "meidän matkijapeukaloisemme" sopii amerikkalaiselle lukijalle, mutta on suomennoksessa hassu, koska lajia ei Suomessa esiinny. Lintuharrastajaa hämmästyttää, kun kirjassa kuvataan lintujen pyydystämistä tutkimuksiin "sumuverkoilla", joka lienee suora käännös englanninkielisestä sanasta "mist net". Lintuja pyydetään Suomessa kuitenkin vain lintuverkoilla; sumuverkko-ilmaisu en ole yli 50 harrastusvuoteni aikana kuullut. Ja vilahtaapa tekstissä klassinen gum tree/kumipuu-virhe, vaikka muuten eukalyptukset on esitelty oikein. Erittäin outoon ja väärään valoon kääntäjä saattaa australialaiset lintubongarit, kun väittää heidän hakevan harvinaisuuksia eläiksi Brisbanen läheltä luonnonsuojelualueelta. Lintuharrastuksen ilmaisu "pick up" tarkoittaa käydä havainnoimassa eli "hoitamassa" laji omalle listalle. Australiassa on varsin tiukat lait lintujen suojeluun! Muutamat ilmaisut kuulostavat suorastaan Google-käännökseltä, kuten esimerkiksi se, että linnun (kultahelmilavastaja) töyhtö voi olla salakavala tai raivoissaan, kun englanninkielien sanat "subtle" ja "flared" tarkoittavat, että töyhtö on päänmyötäinen tai koholla. Itse lintujen kiehtovien käyttäytymispiirteiden kuvauksien todenmukaisuuteen nämä kompastelut eivät kuitenkaan vaikuta. Kirjaa voi suositella kenelle tahansa luonnosta kiinnostuneelle.

Esa Hohtola

Saako kympin oppilas siis syödä seiskan oppilaan?

Elisa Aaltola. Esseitä eläimistä. Into Kustannus.

Esseitä eläimistä on syväasukellus meidän ihmisten ja toislajisten monimutkaiseen ja kipeään suhteeseen. Teos esittää nakertavan hankalia kysymyksiä ja lävyyttää suurentavan peilin kasvojemme eteen. Eikä se, mitä peilistä näkyy, ole useinkaan kovin mairittelevaa.

Pohtiessaan omien kokemustensa kautta suhtautumista toislajisiin Elisa Aaltola herättää lukijan miettimään, miksi ajattelemme toislajisista kuten ajattelemme, miksi koemme voivamme kohdella niitä niin kuin kohtelemme, ja miksi voi olla niin vaikeaa muuttaa ikaikaisia ajatusmallejamme. Mitä me olemme ja millainen suhteemme toislajisiin on, voisi olla ja pitäisi olla?

Aaltolan esseet lähestyvät eläinten, eli toislajisten, ja ihmisten välistä suhdetta ei-ihmiskeskeisestä näkökulmasta, kyseenalaistaen sen, miksi me ihmiset pidämme itseämme muita toislajisia parempana, luomakunnan kruunaina. Miksi me kympin oppilaat olemme mielestämme oikeutettuja syömään itseämme huonompia seiskan oppilaita?

Kehäpäätelmävastauksia Aaltola sai näitä asioita kyseenalaistaessaan jo lapsena: "Me olemme kehittyneempiä/parempia/ylempiä/Jumala säätänyt, joten...". Samat argumentit

hylläävät edelleen mihin tahansa eläintuotannon epäkohtaan tai toislajisten kohteluun liittyvään ongelmaan tartuttaessa. "Se on vain eläin...".

Aaltola ei nosta esiin toislajisten kohtelua ja kohtaloita syyllistävästi, mutta me syyllistymme, koska kalikka osuu kipeästi kiukkusuoneen. Esimerkiksi lihaparadoksi (ihminen samaan aikaan välittää eläimistä ja samalla kuitenkin

käyttää niitä ravinnoksi) herättää syyllisyydentunteita, jotka kääntyvät liiankin helposti aiheen esille nostaneen kokemukseksi syyllistäjänä. "Miksi sinä syyllistät?!"

Esitetyt näkökulmat ovat loogisuudessaan viiltäviä ja taatusti aivan liikaa kipukohtiin osuvia, jotta niitä monikaan haluaisi omalla kohdallaan tarkastella. Toteamus "asiat nyt vain ovat näin" asettuu aika nopeasti kyseenalaiseksi ja siihen kehittyikin lukiessa vastareaktio: "Asioiden ei tarvitse olla näin, niitä voidaan muuttaa".

Suhtautumisemme toislajisiin on ristiriitainen ja olohuoneissamme on tämän teeman tiimoilta useampikin virtahepo. Lajiegoismissamme emme kohtele toislajisia kuten haluaisimme itseämme kohdeltavan, vaan meillä "on oikeus" tehdä mitä teemme.

Vaikeinta lienee käsitellä toislajisia tuntevina, itseisarvon omaavina ja mielellisinä *yksilöinä*. Jos eläin nähtäisiin yksilönä, mielen omaavana, elämää haluavana, aiheuttaisi se aivan liian vaikeita pohdintoja siitä, miten tällaista yksilöä saisi tai tulisi kohdella. Siksi eläintuotannossakin puhutaan paljon kiloista ja senttimetreistä – massan käsittely on helpompaa kuin hankaa-va ajatus yksittäisen mielellisen olennon kokemuksesta ja kärsimyksestä.

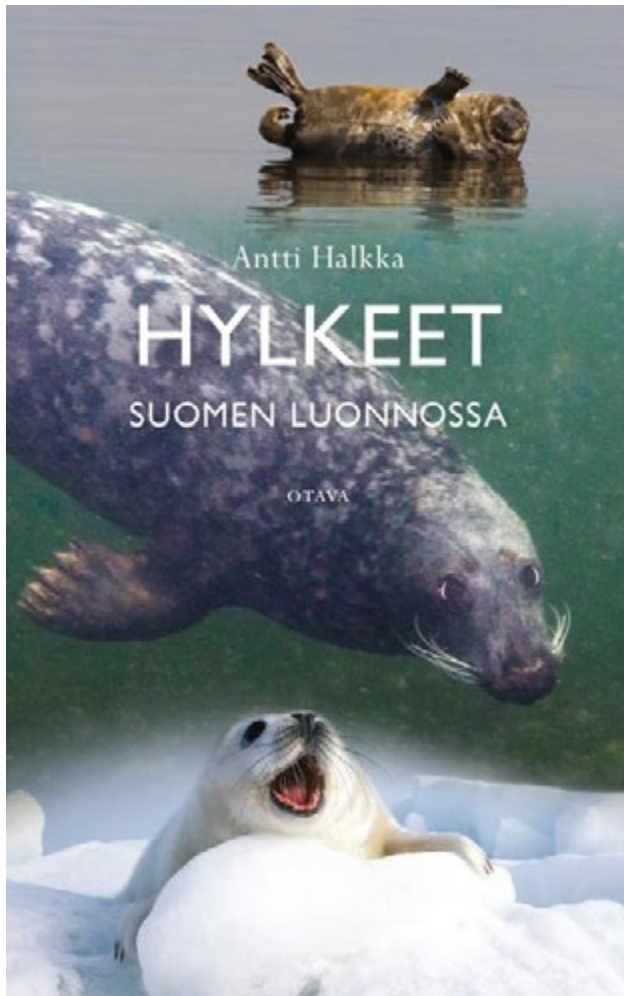
Viimeiseksi Aaltola visioi tulevaisuuden maailman, jossa kympin oppilaat eivät enää syö seiskan saaneita ja kunnioitus toislajisia kohtaan on osa ihmisyyttä. Hän sijoittaa tämän utopian

vuoteen 2150. Toivoa voi, että ihminen pystyisi edistymään tässä asiassa hitusen nopeammin.

Ja vastaus otsikon kysymykseen? Niin... saako?

Helinä Ylisirniö

Tietokirja Suomen merinisäkkäistä

Antti Halkka. Hylkeet Suomen luonnossa. Kustannusyhtiö Otava.

Tietokirjaa Suomen hylkeistä oli jo hieman odotettu. Antti Halkan kirja on laaja ja monipuolinen katsaus maamme merinisäkkäisiin. Harmaahylkeen ja norpan lisäksi mukana ovat eteläisellä Itämerellä runsaammin tavattava kirjohylje, jo Itämereltä hävinnyt grönlanninhylje sekä norpista myös sen Laatokalla esiintyvä alalaji. Ko-

konaisuuteen sopii myös ainoa alueellamme suhteellisen säännöllisesti esiintyvä valas, pyöriäinen. Kirjohylkeen, grönlanninhylkeen, rajan taakse jääneen laatokannorpan ja pyöriäisen esittely lisää ymmärrystä ihmisten ja merinisäkkäiden suhteesta eri aikakausina rakentaen samalla kokonaisnäkemystä merinisäkkäskantojen taantumisen syistä.

Ensilukemalla minua hieman häiritsi kirjan painottuminen historiaan ja uusimpaan tutkimustietoon. Toisella lukemisella havaitsin oman ammattini rajoitteen, koska ajatukseni keskittyivät saimaannorpan ja osin laatokannorpan tutkimukseen ja suojeluun. Kolmannella kerralla luin kirjan tutkijan silmin, etsien mahdollisia lisäyksiä ja parannusehdotuksia. Toki löytyi ehdotuksia pieniin parannuksiin, mutta kokonaisuuden kannalta ne olivat melko olemattomia. Pitkän historiallisen aikajänteen esiin tuominen on luontainen valinta ekologille. Kirja sopii hyvin erilaisille lukijoille ja kestää useamman lukemiskerran, sillä laajaa tietomäärää voi olla vaikea sulattaa kertalukemalla.

Kirjan tietomäärän laajuudesta näkyy kirjoittajan valtava taustatyö. Halkka on vuosikymmeniä lukenut yksittäisiä tiedejulkaisuja sekä osallistunut keskusteleviin tutkija- ja luonnonsojelutapaamisiin. Hyvänä lisänä ovat yleistajuiset sanomalehdistä yms. kerätty tieto. Kirja tuo hyvin esiin, kuinka pitkäjänteistä ja laaja-alaista hyljetutkimusta Suomessa on viime vuosikymmenien aikana tehty.

Suojelun, etenkin Saimaan ja Laatokan vinkeistä katsellen, elinympäristön ekologisen tasapainon merkitys jää hieman suuren tietomäärän peittoon, kuten esimerkiksi suoje-lualueiden merkitys merinisäkkäspopulaatiolle. Näistä aiheista on saatavissa paljon yleistajuista tietoa eri lähteistä, mutta aihetta on tietokirjan rajallinen tekstimäärä huomioon ottaen käsitelty riittävästi.

Kirjoittamista ei ole liiaksi rajoittanut tiukka, lyhytsanainen tieteellinen kirjoitustapa, vaan teos on kokonaisuutena kirjoitettu ymmärrettävästi tai lukijaystävällisesti. Kirjoittajan toimit-

tajakokemus näkyy lopputuloksessa.

Laajan tietosisällön ja eri osa-aiheiden läpi kulkevaksi teemaksi nousee ihmisen vaikutus merinisäköskantojemme kehitykseen. Näin laajaa ja ymmärrettävästi kirjoitettua hyljekirjaa ei ole aiemmin Suomessa julkaistu. Kirja sopii hyvin peruskirjaksi maamme merinisäköistä, vaikka muita hyljekirjoja ei olisikaan lukenut. Arvosteluni ja suositukseni on: lue kirja.

Tero Sipilä

Polkuja kohti kestävää elämäntapaa

Senja Laakso ja Riikka Aro (toim). Planeetan kokoinen arki. Askelia kestävämpään politiikkaan. Gaudeamus.

Yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta on tehty Suomessa jo kymmeniä vuosia. Yksi alan tutkimuksen keskeisiä teemoja on ollut kysymys kestävästä elämäntavan mahdollisuudesta,

jossa emme enää seurauksista piittaamatta pyrkisi yhä korkeampaan aineellisen kulutuksen tasoon vaan pikemminkin sopeuttamaan toimintaamme ympäristön kannalta kestäväälle tasolle. Mitä tällainen 'kestävä kehitys' sitten oikeastaan on, on ollut teoreettinen ja ympäristöpoliittinen kiistakysymys aina siitä saakka, kun tuo termi nousi julkisuuteen 1987 Brundtlandin komission myötä. Ennakoitua nopeammin paheneva ilmastokriisi ja biodiversiteetin väheneminen vaativatkin 'kestävyyden' alkuperäisen määrittelyn ("kehitys, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa", PKA, s. 29; Viittaa käsillä olevaan teokseen lyhenteellä PKA) radikaalia uudelleenarviota. Elämäntapamme tasolla pienten korjausliikkeiden politiikka on osoittautumassa täysin riittämättömäksi.

Käsillä oleva teos pyrkiikin monilla tasoilla määrittelemään uudelleen kestävästä elämäntapaa lähtien liikkeelle voimakkaammin ekologisilla ehdoilla määritellystä kestävästä käsitteestä. Teea Kortetmäki ja Tuuli Hirvilampi näkevät kestävästä hyvinvoinnista ja "vahvan kestävästä ideasta" tarkastelevan ihmisten hyvinvointia relationaalisesti myös suhteessa muihin eläviin olentoihin. He käyttävät myös termiä ekologinen kestävyys. (PKA, s. 62-63). Teoksen yleisilme on kuitenkin lievästi ihmiskeskäinen. Esimerkiksi globaalien oikeudenmukaisuuden kysymykset saavat suuremman huomion kuin ihmisen aikaansaama sukupuuttoaalto tai tuotantoeläinten huono kohtelu. Suomessa on jo pitkään harjoitettu yhteiskuntatieteellistä eläintutkimusta, joten tämä teema olisi ollut helppo sisällyttää teokseen.

Teoksen artikkelit etenevät johdonmukaisesti yleisestä yksityiseen, mutta teoreettisista kysymyksistä keskustellaan paikoin myös käytännöllisempien teemojen yhteydessä teoksen loppupuolella. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen ja ympäristöpolitiikan kotimaiset uranuurtajat, Yrjö Haila ja Ilmo Massa esittelevät aluksi ympäristöpolitiikan

lyhyttä historiaa. Massa nostaa esiin kysymyksen elämäntavasta ja pohtii myös ajankohtaisia käännteitä kuten covid -pandemian poliittisia vaikutuksia. Ukrainan sodan aktualisoima geopoliittinen käänne ei ole ehtinyt teokseen mukaan, mutta Massa kirjoittaa lähes profetallisesti kuinka ”modernisaation katkosta ennakoivien tulkintojen mukaan kehittynekin sivilisaatio on erityisintresseihin ja suurvaltojen kilpavarusteluun keskittyen sisäisesti heikko ja saattaa luhistua ennemmin tai myöhemmin. Geopolitiikka ei ole merkittävällä tavalla uudelleenjärjestäytynyt edes ilmastokriisin edessä, minkä voisi ihmiskunnan kohtalonkysymyksenä tulkita jopa itsetuhoiseksi”. (PKA, s. 56). Jos tätä huomiota tulkitaan optimistisesti, voidaan toivoa, että Ukrainan sodan myötä käsillä olisi ympäristöpoliittisesti merkittävä käänne, joka saattaa pakottaa eurooppalaiset valtiot irroitautumaan nopealla aikataululla fossiiliriippuvaisuudestaan.

Nähtäväksi jää, johtaako tämä ekologisen modernisaation kiihdyttämiseen, suureen harppaukseen kohti uusiutuvia energialähteitä hyödyntävää omavaraisuutta, vaiko taaksepäin, öljyä ja kaasua korvaavaan hiilen polttoon. Näillä käännteillä ja uhkakuvilla on arkiset ja poliittiset vaikutuksensa, joita teoksessa olisi ehkä voinut teoreettisesti pohtia. Mutta kenelläpä meistä vielä vuosi sitten olisi ollut nämä asiat paljastavaa kristallipalloa...

Kolmas pitkän linjan ympäristöpolitiikan tutkija, Ville Lähde, analysoi teoreettisesti ehkä syvimmällä tasolla arkielämän ympäristöpolitiikan ongelmia. Hän kritisoi vallalla olevaa individualismia, jossa avainasemassa ovat arjen pienet teot ja niiden muuttaminen. Tällöin ihmisen toimintamahdollisuudet nähdään suppean markkinaehtoisesti. Olemme kuluttajakansalaisia, mutta tämä ei riitä: ”arjen pienten tekojen rinnalla tarvitaan arjen suuria tekoja, laajempaa kansalaisuutta pelkän kuluttajuuden sijaan”. (PKA, s. 84). Esimerkiksi koululaisten ilmastokot edustavat Lähteen mukaan poliittisempää käännettä arjen ympäristötietoisuudessa.

Kulutusvalintojamme vaikuttavamman vaihtoehdon parantaa tilannetta Lähde näkee rakenteellisissa muutoksissa. Koska yksilöt ovat ”tärkeimmissä elämäntapavalinnoissaan rakenteiden armoilla” (PKA, s. 93), tarvitaan poliittista tahtoa, laajempaa kansalaisuutta ja joukkovoimaa. Vaikka tällainen ajattelu on markkinoinin luottavassa politiikassa vielä epämuodikasta, on merkkejä käännteestä yhteiskunnallisesti ohjattuun rakennemuutokseen nähtävissä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa demokraattien ajama Green New Deal ja sen eurooppalainen vastine edustavat tällaista linjanmuutosta. Suomessa Bios-tutkimusyksikkö on laatinut vastaavan ekologisen jälleenrakennuksen ohjelman. (PKA, s. 94-99). Valitettavasti kysymys jää kirjassa näiden mainintojen varaan – vaadittavia rakenteellisia muutoksia olisi voinut esitellä tarkemmin vaikkapa tuon Suomea koskevan ohjelman kautta.

Teoksen jälkipuolella esitellään käytännön ratkaisuja, kestävä arjen keskeisiä osa-alueita sekä ympäristökansalaisuuden poliittisia käytäntöjä. Arkeen liittyy läheisesti esimerkiksi arkisen energiankäytön politiikka (”sopivan lämmiä koti”) sekä kestävä syöminen. Nämä luvut paljastavat hyvin monia yleisen ’viherpesun’ harhoja: esimerkiksi vaikka sähköauto pärjää Suomessa hyvin hiilijalanjälkilaskureissa, sen materiaalijalanjälki voi olla fossiiliautoa suurempi, koska moottorin ja akkujen valmistaminen kuluttaa suhteessa enemmän luonnonvaroja kuin niitä säästyy sähkön käytön ansiosta (PKA, s. 112-113). Kuten Ilmo Massa toteaa, erityisesti akkumateriaalien louhiminen aiheuttaa uusia ympäristöllisiä ja eettisiä ongelmia (PKA, s. 47). Ja kuten tiedämme, lataukseen tarvittava sähkökin tuotetaan usein fossiilienergian avulla.

Vihreän kulutuksen periaatteellinen ongelma monilla sektoreilla voidaan tiivistää niin sanotun *rebound* -ilmiön kautta: sekä maa- että lentoliikenteessä matkustamisen kasvu on käytännössä syönyt ympäristöhyödyt, joita on syntynyt kaluston uusimisesta ja paremmasta

polttoainetehokkuudesta (PKA, s. 162). Ilmo Massa nimittää ilmiötä kilpistymisvaikutukseksi (*rebound effect*). Hän tiivistää ilmiön Jevonsin paradoksiin, jonka mukaan ”luonnonvarojen käytön tehokkuutta lisäävä teknologinen kehitys ei vähennä vaan jopa lisää resurssien kulutusta”. Teknologinen kehitys ei siten välttämättä auta ratkaisemaan ilmastonmuutosta vaan voi jopa vaikeuttaa ratkaisuja legitimoimalla ja jopa kiihdyttämällä olemassa olevia kestättömiä kulutustottumuksia. Tämä luo pettävän vaikutelman hallinnassa olevasta kestävästä muutoksesta. Sähköautojen lisäksi ongelmallisia ovat esimerkiksi tieto- ja viestintäteknologiat, koska ne vaativat toimiakseen valtavia, runsaasti energiaa kuluttavia palvelinkeskuksia. (PKA, s. 47).

Sovellutuksiin keskittyvissä artikkeleissa tulee ansiokkaasti esiin myös yleisempiä näkemyksiä ympäristötutkimuksen luonteesta. Varsinkin lukujen 6 (Jenny Rinkinen) ja 7 (Minna Kaljonen & Mari Niva) huomiot ’käytäntöteoreettisesta näkökulmasta’ ovat tieteenteoreettisesti merkittäviä. Jenny Rinkisen mukaan käytäntöteoreettinen kulutustutkimus eroaa ”syvälle juurtuneesta tarve- ja halulähtöisestä kuluttamisesta”. Kulutus nähdään historiallisesti muuttuvana ”käytäntöjen ja yhteisöllisten teknologisten ratkaisujen pyörteissä”. Siten kulutuspäätökset ”eivät ole vain osoitus yksilöiden tarpeista ja haluista”. Käytäntöteoreettisessa energiatutkimuksessa tarkastellaan kulutuksen ja tuotannon yhteen kietoutumista sekä sosiaalisten normien ja konventioiden roolia. Yksilön valinnat markkinoilla eivät ole enää keskeisiä. Myös historiallinen analyysi nähdään tärkeänä. Esimerkiksi peseytymistä kannattaa tarkastella sen historian kautta. Tällöin voidaan osoittaa, että peseytyminen on vasta viime vuosikymmeninä muuttunut yksityisemmäksi ja resurssi-intensiivisemmäksi. Esimerkiksi päivittäistä suihkussa käyntiä on alettu pitää normaalina. Rinkisen mukaan ”tämä on iso muutos ajasta, jolloin viikoittaista kylpyä (tai Suomessa saunaa) pidettiin normaalina ja sosiaalisesti täysin

hyväksyttynä”. (PKA, s. 126-127). Kuten Kaljonen ja Niva toteavat, tutkimusotteeseen voi yhdistää myös perinteisiä toimintatutkimuksen piirteitä ja se voi siten edistää esimerkiksi koulujen ruokapalveluiden kehittämistä kasvispainotteeseen suuntaan (PKA, s. 139). Käytäntöteoreettisen tutkimusotteen suhde toimintatutkimukseen olisi vaatinut teoksessa hieman laajempaa esittelyä, koska nämä tutkimussuuntaukset eivät välttämättä ole tuttuja valistuneellekaan lukijalle.

Arkisesta pääteemastaan huolimatta teos muodostaa sekä käytännöllisesti että teoreettisesti monipuolisen ja mielenkiintoisen kokonaisuuden. Olisin kuitenkin yhteiskuntatieteen klassikoiden tapaan korostanut enemmän tarkasteltujen kysymysten historiallisuutta. Ympäristöhistoria on tärkeä tutkimusala myös yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kannalta. Esimerkiksi nykymuotoinen kulutusyhteiskunta on meillä Suomessa syntynyt vasta vähitellen 1900-luvulla ja autoistuminen sekä lentämisen yleistymisen vasta vuosisadan lopulla. Laajemmat historialliset perspektiivit auttavat näkemään tarkemmin ilmiöiden ehdollisuuden ja väliaikaisuuden. Käsillä olevassa teoksessa on vain paikoin mainintoja ilmiöiden historiasta (PKA esim. s. 26, 77, 220, 226; laajemmin sen sijaan 127-133 em. Rinkisen artikkelissa). Teosta täydentää tässä suhteessa hyvin toimittamamme (yhdessä Esa Ruuskasen ja Paula Schönachin kanssa) teos *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan* (Vastapaino: Tampere 2021), jossa tarkastellaan muun muassa kulutusyhteiskunnan ja fossiilitalouden nousua Suomessa tarkemmin (s. 295-374).

Myös ympäristöfilosofian esiin nostamat eettiset ja arvokysymykset ovat tärkeitä arkielämän toimintamahdollisuuksien hahmottamiselle. Yhteiskuntatieteissä arvokysymykset on perinteisesti pyritty näkemään subjektiivisina arvostuksina ja ne on pyritty palauttamaan valan analyysiin, mutta ympäristöfilosofia on korostanut arvojen merkitystä ympäristösuhteemme rakentumiselle ja mahdollisuuksille

muuttaa sitä. Tämä aspekti puuttuu teoksesta lähes kokonaan. Oikeastaan vain Tea Kortemäen ja Tuuli Hirvilammin artikkeli kestävästä hyvinvoinnista tuo esiin keskeisiä ympäristöarvoja, joihin teoksen kriittiset kommentit nykytilasta kuitenkin perustuvat. Toimittajien Senja Laakson ja Riikka Aron päätöntöartikkeli jatkaa tematiikkaa teoksen viimeisillä sivuilla. Ongelmaksi jää, kuinka sovittaa radikaali ekologinen jälleenrakennus ja vahvan kestävyuden käsitteille, että talouden rattaat halutaan pitää pyörimässä eikä arkielämässä suositella askeettisia ratkaisuja tai tiukempaa sääntelyä, vaikka ne olisivat ympäristön tilan kannalta suositeltavia. Tietoisuusmuutos eli ekososiaalinen sivistys nähdään kohtuullistamisen välineenä. Teos päättyy lopulta pedagogiseen idealismiin ja eettisen konsensuksen peräänkuuluttamiseen. (PKA, s. 264-267).

Ekologisia ja sosiaalisia arvoja on kuitenkin vaikea harmonisoida ja olemme poliittisen vallinnan edessä: painottaako monimuotoisuuden säilyttämistä ja ilmaston lämpenemisen estämistä nopeilla sääntelytoimilla vai luottaako tietoisuusmuutokseen ja markkinamekanismin toimintaan ympäristökysymyksen ratkaisijoina? Teos antaa hyviä aineksia tämän vaikean ristiriidan ratkaisuun, mutta poliittiset toimenpiteet rajoittuvat perinteisiin ruohonjuuritason liikkeisiin, joiden odotetaan keikauttavan poliittisen tilanteen (Greta Thunbergin nuorisoliike yms., PKA, s. 195-214). Nyt on jo nähty, ettei koululaisten ilmastolakkoilulla ollut suurtakaan merkitystä. Voi olla että historian tämänhetkinen umpisolmu johtaa kuitenkin uuteen tilanteeseen, joka selkeyttää ekologisen rakennemuutoksen vaatimia käytännön toimenpiteitä. Jäämmekin kauhunsekaisen toiveikkaina odottamaan historian seuraavia käännteitä...

Kari Väyrynen

